Dr. sc. Stipe Nosić

SLIKE KRIŽNOG PUTA U CRKVI MALE BRAĆE*

Kip svetoga Antuna na oltaru

O slikama u crkvi općenito

Crkva Male braće nastradala je 1667. u velikom potresu i u požaru koji je crkvu zahvatio nakon njega. Vrijedne umjetnine kojima je crkva bila ukrašena tada su posve uništene. Građevina se obnavljala dugih sedamnaest godina, a za to vrijeme za službu Božju samostanu je služila kapitularna dvorana, prostor današnjeg muzeja. Crkva je ponovno ušla u funkciju 1684., te je postupno dobivala oltare i ukrašavana je umjetničkim slikama. Danas je u njoj, osim slika na šest oltara, visoko na zidovima, odmah ispod stropa, još deset velikih slika (dim. 200 x 300 cm), naslikane tehnikom ulja na platnu, koje prikazuju Isusov život. Prema slikaru i restauratoru Ivu Scattoliniju (1872. – 1945.) te slike potječu od različitih autora. Na slici koja prikazuje Uskrsnuće, kod orgulja na strani prema Stradunu, stoji godina 1787. Za tu sliku i sliku na suprotnoj strani, sliku posljednje večere, ovaj slikar utvrdio je da se radi o istoj vrsti platna.[1]

1 Scattolini je to napisao na bilješci i potpisao zajedno s tadašnjim gvardijanom fra Nikolom Španjolom 2. kolovoza 1938. Usp. AMB kut., XIX br. 120. Scattolini je očistio i restaurirao ove slike, o čemu je izvjestila „Narodna svijest“ 7. 7. 1937. str. 5. Slika Uskrsnuća na kojoj je njegova bilješka o restauraciji 1937. u najlošijem je stanju i potrebna joj je hitna restauracija. Slika posljednje večere restaurirana je u Dubrovniku, u vremenu nakon domovinskog rata, kada je dubrovačka restauratorska radionica radila u prostorima samostana Male braće.

Ove slike sada u smjeru kazaljke na satu (početak kod glavnog oltara na strani prema Stradunu) imaju sljedeći redoslijed: br. 1 rođenje Isusovo; br. 2 Dvanaestogodišnji Isus naučava u hramu; br. 3 Preobraženje Isusovo; br. 4 Duhovi; br. 5 Uskrsnuće; br. 6 Posljednja večera; br. 7 Ulazak u Jeruzalem; br. 8 Nevina dječica; br. 9 Izgon iz Hrama i br. 10 Poklon kraljeva. Ovakav poredak nema međutim logički slijed. Slike bi kronološkim redom trebale biti poredane: Rođenje Isusovo, Poklon kraljeva, Nevina dječica, Dvanaestogodišnji Isus naučava u hramu, Izgon iz Hrama, Preobraženje Isusovo, Ulazak u Jeruzalem, Posljednja večera, Uskrsnuće, i Duhovi. Veća je vjerojatnost da su slike, prema događajima koje predočuju, kronološkim redom bile poredane s desne strane crkve na lijevu, pa opet na desnu, kako je već pojedina od njih bila naručivana i slikana, pa je za pretpostaviti da su prve slike starije, a one prema zapadu mlađe. Ako je poredak išao tim ključem, a jedino takav poredak imao bi u sadašnjoj kombinaciji logičan kronološki slijed, onda je kod skidanja slika došlo do zamjene mjesta slika br. 9 i 8., kao i br. 4 i 6. Možda se to i dogodilo za vrijeme nekog bojenja zidova crkve, kada su slike bile skidane?[2]

Slika, ulje na platnu, iznad glavnog oltara (gledajući prema oltaru), na desnoj strani prikazuje sv. Sebastijana. Prema Scattoliniju na njoj stoji potpis i godina „Ferdinandus 1616." Slika, ulje na platnu, iznad glavnog oltara (na lijevoj strani) prikazuje sv. Roka. Prema istom slikaru i nju je izradio isti autor kao i onu sv. Sebastijana. Za obje slike on kaže da su bile oštećene, pa su prenesene na veće platno.[3] Jedini slikar koji se uklapa u potpis i godinu 1616. jest flamanski slikar Ferdinand Apshoven stariji ili prvi /Ferdinand (van) Apshoven I/, koji je kršten 17. svibnja 1576. u Antwerpenu, a umro u istom gradu između 18. rujna 1654. i 18. rujna 1655. Ako je pretpostavka o autorstvu točna, može se zaključiti da su ove dvije slike bile negdje drugdje, pa su stavljene na ovo mjesto kod obnove crkve nakon velikog potresa i požara 1667. Slike su, prema spomenutom zapisu, nastale barem 50 godina prije toga. Vjerojatno su bile u nekoj liturgijskoj funkciji, jer su nakon epidemije kuge 1526. - 27. u gradu Dubrovniku često organizirane procesije posebno u čast sv. Roka, sv. Sebastijana i Blažene Djevice Marije. A da su franjevci bili pogođeni tom kugom, koja ih je desetkovala, dokaz je i velika kamena ploča u spomen na nju u njihovu klaustru. Ne zna se kad su slike stavljene u crkvu, ali moguće je da su do tada bile u sakristiji, koja nije stradala u požaru nakon velikog potresa.

Na stropu crkve u sredini velika je slika Bezgrešnog Začeća Blažene Djevice Marije (dim. 600 x 400 cm). Iznad lika Gospe, koja nogama gazi zmiju, stoji natpis: „Ordinis seraphici patrona" (Zaštitnica serafskog reda). U donjem dijelu s lijeve strane prikazan je sv. Franjo Asiški, a desno blaženi Dun Scot s knjigom i s citatom koji se njemu pripisuje: „Potuit, decuit, ergo fecit" (Mogao je, dolikovalo je, dakle, učinio je!). Natpis se odnosi na teološki argument po kojem je Božji sin Isus Krist svoju majku mogao sačuvati od istočnog grijeha, a dolikovalo je da to učini, pa se zaključuje da je to i učinio. Ta istina u Crkvi je svečano proglašena dogmom tek 8. prosinca 1854. od pape Pia IX. Kao što vizualni sadržaj slike otkriva, i likovi franjevačkih svetaca na njoj, slika ima izrazito franjevački naglasak. Prema knjizi računa na strop crkve podignuta je 1777., ali se ne spominje ime autora.[4] Moguće je da je slika napravljena i prije, pa se čekalo pogodan trenutak za njezino dizanje na strop, budući da to s obzirom na veličinu slike i nije bio baš jednostavan zahvat. Slika je sadašnji štuko okvir najvjerojatnije dobila poslije toga, kada su izrađivani i ostali štuko okviri u crkvi.

---

[2] Crkva je bila bojana i 1904., kada su napravljene i sadašnje crkvene klupe koje je izradio fra Jeronim iz Zadra. Usp. Arhiv gvardijanata, Kut. XIV, f. 129.

[3] Usp. AMB kut. XIX br. 120.

[4] Usp. AMB 3023 str. 177. Sliku je 1996. u Splitu obnovio restaurator Josip Delić.

Slika na stropu crkve

Na stropu, iznad velikog oltara, slika je franjevačkog grba. Grb je rezultat ujedinjenja franjevačkih redova i bule „Felicitate quadam“ objavljene, od pape Leona XIII., na blagdan sv. Franje Asiškog 4. listopada 1897. Grb je vjerojatno naslikao franjevac svećenik Michelangelo Cianti (1840. – 1923.), koji je na temu ujedinjenja franjevačkih redova 1912. izradio jednu sliku Male braće. U ovom samostanu još je nekoliko njegovih slika. Ovaj slikar radio je i u Rimu u franjevačkoj crkvi Sv. Antuna, u Via Merulana.[5]

Na oltaru sv. Križa pokretna je manja ovalna slika Gospe žalosne. Ispod kora, naslanjajući se na stupove, koji nose kor, dvije su relativno manje slike: gledajući prema

[5] U istoj crkvi radio je fra Celestin Mate Medović (1857. – 1920.), franjevačka trećoredica Eugenia Pignet, kao i fra Josip Maria Rossi (1843. – 1890.). Od svih tih slikara samostan Male braće posjeduje slike. A Ciantieva slika sv. Elizabete Ugarske u Maloj braći, koja ima njegov potpis, nalazi se i u sakristiji franjevačkog samostana u Kotoru. Kotorska slika razlikuje se samo u nekim detaljima od ove dubrovačke. Za tragove slikara spomenute skupine u Maloj braći vjerojatno treba zahvaliti Medoviću, koji je s njima radio u franjevačkoj crkvi u Rimu.

koru, lijevo je slika sv. Ivana Kapistrana, a desno je slika sv. Paškala (obje dim 89 x 44 cm).[6]

Na zapadnom zidu crkve dvije su slike novijeg datuma: slika sv. Leopolda Bogdana Mandića, autora dubrovačkog slikara Iva Grbića[7], i slika blaženog Jakova Zadranina, autora Lina Sivilli iz Bitetta 1989.[8]

Na oltaru sv. Franje slika je istoimenog sveca koju je 1888. naslikao dubrovački franjevac Celestin Mate Medović, prema fotografiji za koju je sam pozirao.[9] Bilo je to u periodu nakon povratka sa studija slikarstva iz Rima, a prije nego je išao na dalji studij slikarstva u München. Sliku je autor na prednjoj strani u lijevom donjem kutu potpisao originalnim i jedinstvenim potpisom, kao „C. Medović franjevac“[10].

Medovićeva slika

Slika Josipa Rossija na oltaru prije Medovićeve

Sliku na oltaru sv. Antuna Padovanskog, ulje na platnu dim. 200 x 300 cm, s otvorom za nišu u kojoj se nalazi kip, inspiriran pjesmom „Ak' čudesa“, naslikao je 1962. glasoviti dubrovački slikar Ivo Dulčić (1916. – 1975.).[11]

---

[6] Plafon ispod kora obložen je šezdesetih godina 20. stoljeća po ideji fra Vinka Fugošića. Također je ovaj slikar odredio boje za dio crkve ispod pjevališta. Usp. „Sjećanja na jedan pohod Dubrovniku – II“, Hrvatska književna revija Marulić, 1/1998., str. 81.

[7] Slikar je rođen 25. listopada 1931. u Dubrovniku.

[8] Sivilli je rođen 6. prosinca 1942. u Bitettu kod Baria. Na poleđini slike piše: „Bitectum corpus beati Jacobi fideliter servans iconer eiusdem grato animo offert dicatque Ragusae christifidelibus v centenario ad fine volvente MCMLXXXIX.“ Zanimljivo je da ova nova slika, napravljena i donesena u Dubrovnik 1989., prigodom 500. godišnjice smrti blaženika. Dvije godine poslije (na rođendan umjetnika!) u neprijateljskom napadu na Dubrovnik probijena je gelerom.

[9] Samostan čuva tu fotografiju.

[10] Još je samo jedna slika s njegovim potpisom, koju ima samostan Male braće. To je portret povjesničara irskog franjevca Luke Waddinga (1588. – 1657.) koji je u Rimu osnovao samostan sv. Izidora. Medović je određeno vrijeme živio u tom samostanu. Portret je kopija slike koju je naslikao slikar hrvatskog podrijetla Carlo Maratta.

[11] Slika sv. Antuna iz 17. stoljeća skinuta je s tog mjesta 1963., oštećena je i čuva se namotana na valjak. U sredini slika ima otvor za nišu. Na vrhu slike, među mnoštvom anđela naslikana su i dva anđela koji drže traku s natpisom: „Ecce Gloria Domini apparuit: Exod. XVI“ (I gle pojavi se slava Gospodnja Izl 16,10). U donjem dijelu slike, ispod otvora za kip, između osoba koje mole zagovor sveca, stoji natpis „Petunt & accipiunt“ (Mole

Dulčićeva slika sv. Antuna

Slika sv. Antuna prije Dulčićeve

Na oltaru Gospe Srca Isusova okružen slikama kip je Gospin. Lijevo je slika sv. Josipa, desno slika arhanđela Mihaela, a iznad je slika Boga Oca. Slike je 1875. naslikao Giovan Battista Riva (Bergamo 1830. – 1910.)[12] Do tada je ovaj oltar gotovo čitava dva stoljeća bio posvećen sv. Josipu.[13]

Zanimljivo je da se o autorima slika malo pisalo, a posebno to vrijedi ako su autori bili slikari franjevci. Slikanje i tako nije bilo njihovo zanimanje, pa se tome nije pridavala posebna važnost. Osim toga, kad su slike nastajale, autori su bili poznati i njihova imena nije bilo potrebno posebno isticati. Poslije su njihova imena jednostavno zaboravljana. Osim toga, ako je negdje o slikama i bilo nešto zapisano, kao što je slučaj sa slikama crkve Male braće, ti dokumenti su uglavnom nestajali, tako da se po popisima zna da su neki dokumenti postojali, ali se ne zna što je u njima pisalo.[14] Knjige računa ponekad samo otkrivaju cijenu slika, kao što je slučaj sa slikom Bezgrešnog Začeća Blažene Djevice Marije na stropu crkve.

U novije vrijeme povjesničari umjetnosti proučavajući slike, različitim metodama, pokušavaju otkriti njihove autore. Tako je kao autor slike na oltaru Bezgrešnog začeća BDM prepoznat njemački slikar Johann Karl Loth (1632. – 1698.).[15] Slika Gospa Karmelska na istoimenom oltaru atribuirana je talijanskom slikaru Ludovico Trasi (1634. 1694.) koji je bio blizak glasovitom slikaru Carlu Maratti.[16]

---

i dobivaju). Stih je to iz pjesme *Si quaeris* (Ak' čudesa) koja se pjeva u čast sv. Antuna, a ispjevao ju je fra Giuliano da Spira 1233. Slika je vrijedna i po tome što je na njoj naslikan dubrovački brod karaka s četiri jarbola.

[12] Usp. Mario Šikić. Franjevački samostan Mala braća, Dubrovnik, 2003., str. 5. Također, Mario Šikić. Naša Gospa presvetoga Srca Isusova, Trilogia Mariana, Dubrovnik, 2015., str. 22.

[13] Tako 1694. oltar naziva i jedan od starijih sačuvanih dokumenta koji se nalazi kutiji 1 gvardijanata.

[14] Tragovi o njima ostali su ponekad samo u urudžbenim zapisnicima.

15 Usp. Nina Kudiš. Una pala d'altare di Johann Carl Loth a Dubrovnik/Ragusa, Arte documento 26 (2010. godine); 238-241, drugi autor Damir Tulić.

[16] Usp. Vinicije B. Lupis. „Manirističke i barokne teme u Dubrovniku i okolici“, u: VERBA VOLANT – SCRIPTA MANENT, Zbornik u čast akademika Stjepana Krasića, OP. Split, 2019., str. 709 – 713. Inače,

Slike na oltaru sv. Dijega nastale su kao i taj drveni oltar tek u drugoj polovici 19. stoljeća. Autor je do danas nepoznat. Nije isključeno da je on Zebedeo Piccini, kojemu je plaćeno novcem od prodaje Dakse?[17]

Slike križnog puta

U crkvi je četrnaest slika križnog puta, ulje na platnu, dim. 134 x 98 cm. Slike predočuju osudu, muku i smrt Isusovu. U prostoru crkve postavljene su u smjeru obratno od uobičajenog načina, tako da je prva postaja na lijevoj strani crkve iznad vrata prema sakristiji. Redovito su slike križnog puta u crkvama postavljene u smjeru kazaljke na satu, tako da bi i ovdje prva postaja trebala stajati kod oltara na strani prema Stradunu. Slike su relativno novijeg datuma, a na slici 13. postaje, umjetnik se latinskim jezikom potpisao. Bez obzira na vrlo opširan potpis, nije se do sada moglo utvrditi o kojem se slikaru radi. Povjesničar fra Frano Jurić (1884. – 1924.) u svojem vodiču po samostanu Male braće 1921. zabilježio je taj potpis. Međutim, godinu izrade, koja je slabo čitljiva, upisao je kao 1840.[18] Tako pročitana godina izrade možda je i razlog zašto je autor slika tako dugo ostao nepoznat. Fra Marijo Šikić, u kratkom vodiču o samostanu, vjerojatno prema Juraćevu zapisu, ime autora naveo je kao „Josip Romanus iz Cremone“[19]. Povjesničar fra Josip Sopta, u vodiču samostana Male braće, koji je izdala Turistička naklada iz Zagreba, za slike križnog puta također piše da su djelo Josipa iz Cremone, i da su „dobavljene iz Beča“[20]. O slikarovim osobnim podacima spomenuti autori ne navode ništa.

Prva postaja

samostan Male braće ima više slika koje odgovaraju slikama Carla Maratte. Među njima je i slika Uznesenja Blažene Djevice Marije (dim. 64x72 cm), čiju je grafiku (dim. 211 x 145 mm) napravio sam Maratta.

[17] Usp. rukopis AMB 3040., koji spominje ovog slikara, kojemu je više puta 1872. isplaćivan novac za radove u crkvi.

[18] Usp. Frano Jurić, *Vođ po franjevačkom samostanu Male braće u Dubrovniku.* (Kratki historično-kulturno-umjetnički prikaz), Dubrovnik: Nakladna knjižara “Jadran” 1921, str. 46. s. Nije isključeno da ga je u čitanju vodila činjenica, da je 1840. provincijal fra Sebastijan Franković naručio šest serija litografskih slika postaja križnoga puta koje su došle iz Beča. Usp. Arhiv provincije Kut. XIII. F. 53.

[19] Franjevački samostan Mala braća. Dubrovnik, 2003., str. 5.

[20] Usp. Samostan Male braće, Dubrovnik, 2004., str. 48.

Izrada slika križnog puta

Godina izrade slika križnog puta, koju je fra Frano Jurić pogrešno pročitao, kako otkriva pažljivije čitanje, jest 1890. To neizravno potvrđuje i rukopis koji govori u što je utrošen novac dobiven od prodaje franjevačkog otočića Dakse.[21] Prema rukopisu, štuko okviri („carnice“) na zidovima u kojima su smještene slike križnog puta napravljeni su i isplaćeni u prosincu 1872.[22] Ovi okviri napravljeni su s posebno bogatim ukrasima u gornjem dijelu. Ukrasi su obojani zlatnom bojom, a u sredini na njihovom vrhu je križ. U različito formiranim povijušama ukrasi se spuštaju i grle štuko okvire otprilike do njihove polovice. U isto vrijeme napravljeni su i štuko okviri za slike koji se nalaze iznad ovih, u kojima su smještene slike koje prikazuju Isusov život.[23] Ti okviri imaju na kutovima relativno male ukrase također obojene zlatnom bojom. Da su drveni okviri za slike križnog puta, pa time i te slike, rađeni nakon što su bili gotovi ukrasni štuko okviri, može se zaključiti zbog ovalnih utora koje drveni okviri slika imaju sa strane prema zidu. Napravljeni su tako da legnu na odgovarajući unutarnji dio gipsanog okvira, koji u tom dijelu ima zaobljenu ispupčenu formu. Da su slike križnog puta napravljene prije gipsanih okvira, na laganim drvenim okvirima slika ne bi bilo udubljenja, nego bi sa strane prema zidu imale običan pravokutni okvir. A da su slike, na primjer, izrađene prije i imale takav pravokutni okvir na njima bi bilo vrlo teško napraviti utore kakve danas imaju. Drugim riječima, podokviri i okviri za sadašnje slike križnog puta izrađeni su 1890. točno prema proporcijama gotovih gipsanih okvira i onda su prema njima napravljene slike.

Deset velikih slika na zidovima iznad križnog puta već je bilo u crkvi kad su za njih izrađivani gipsani okviri. Zato na tim ukrasnim štuko okvirima nema zaobljenja kao na onima za križni put. Ni na drvenim okvirima ovih slika nema sličnih utora kao na okvirima slika križnog puta. U ovom slučaju štuko okviri rađeni su po mjeri slika, dok su drveni okviri i slike križnog puta rađeni po mjeri već napravljenih štuko okvira.

Autor slika križnog puta

Slikar je slike križnog puta radio 1890., kad se potpisao na 13. postaji. Na licu te slike, u donjem lijevom kutu, napisao je: "Eques Jo: Joseph Cremonensis Romanus pinxit. Epidauro, 1890“. Najprije treba spomenuti da različiti popisi slikara talijanskog grada Cremone ne spominju nikoga kome bi odgovaralo gornje ime. „Epidauro“ pak znači da je slikar slike izradio u Cavtatu. Može se pretpostaviti i da je to činio u franjevačkom samostanu Gospe od snijega, gdje je vjerojatno boravio za vrijeme slikanja. Jedna slika u franjevačkoj cavtatskoj crkvi gotovo potvrđuje tu pretpostavku. Riječ je o slici Raspeća, ulje na platnu (dim. 134 x 98 cm), koja odgovara 12. postaji križnog puta u crkvi Male braće (Isus umire na križu). Figure na toj postaji (Isus na križu, Marija, Ivan i Marija Magdalena) postavljene su u istoj kompoziciji kao na cavtatskoj slici, samo što je cavtatska slika rađena preciznije i kvalitetnije, i ima druge dimenzije.

---

[21] Rukopis AMB 3040, iz kojega je izrezano nekoliko stranica, govori kako je vojska isplatila 30. prosinca 1871. za čitavu Daksu 7.500 fiorina. U njemu se nalazi popis nekih izdataka od tog novca.

[22] Izrada je plaćena po satu, 224 x 0,24 = 53,76 fiorina. Usp. isto str. 9. Neke niše za postaje križnog puta bile su napravljene i stotinjak godina prije, točnije 1786., kako otkriva knjiga računa, što govori o tome da su u crkvi i prije sadašnjih postojale postaje križnog puta. Usp. AMB 3023 str. 191v.

[23] Oni su koštali 44,40 fiorina. Usp. isto str. 8. U isto vrijeme u crkvi je radio i od novaca od Dakse isplaćen je dekorater i slikar Zebedeo Piccini, koii izradio i sliku starog Dubrovnika.

Trinaesta postaja Križnog puta

Potpis na 13. postaji nadalje ističe činjenicu da je slikar imao titule viteza, kako to ističe prva riječ iz potpisa „eques“. Potpis otkriva i da je riječ o slikaru koji se zvao Giuseppe (Josip). S obzirom na te podatke, može se zaključiti da je slike križnog puta izradio slikar Giuseppe Bertini (Milano 1825. – Milano 1898.) I načini pisanja brojeva na 13. postaji i na nekim slikama ovog slikara to potvrđuju. Inače, on je slike obično potpisivao prezimenom „Bertini“. Zašto je ovdje upotrijebio tako dugi potpis malo je neobično. Možda je na to utjecao neki od franjevaca koji je volio latinski? Provincijal je u to vrijeme bio fra Urban Talija, koji je ostavio dosta zapisa na latinskom, a on je slikara vjerojatno za ovaj posao i angažirao. Nije pak ni isključeno da je slikar u Cavtat došao preko Vlaha Bukovca, po talijanskoj liniji, ili pak po slikarskim vezama. Poznato je, naime, Bukovčevo talijansko porijeklo, a i njegova bliskost s cavtatskim samostanom. Što se tako dugog potpisa tiče, moguće je i da je slikar, koji je bio tu daleko od kuće, htio na ovaj način jače naglasiti svoje porijeklo i istaći svoje titule, u vrijeme kad je već bio u poodmakloj dobi?[24] Njega i drugi ponekad tituliraju naslovom viteza, „cav.“ (cavaliere). Neki zapisi ističu tu njegovu titulu kod informacije o slici koju je on izradio.[25] Vitezom ga titulira i slikar Hayez Francesco.[26] A skraćenica „Jo:“ na slici, vjerojatno je skraćeni latinski naziv od imena njegova oca koji se zvao Giovanni (Giovan) Battista. Da je Josip

[24] Dogodilo se međutim da je njegovo ime u Dubrovniku „zaboravljeno“.

[25] Tako, npr. „Il ritratto fu esequito dal cavaliere Giuseppe Bertini“. Usp. Notizie storico-biografiche dei benefattori dell′Ospedale Maggiore di Milano / per Pietro Canetta. Milano 1880. str. 261. Također knjiga: Secco-Suardo Giovanni. Manuale ragionato per la parte meccanica dell’ arte del ristauratore dei dipinti. Milano. Tip. di Pietro Agnelli, 1866., na str. 211; 578 i s.

[26] Usp. Hayez Francesco. Le mie memorie dettate da Francesco Hayez. Milano. Bernardoni, 1890. str. 178.

Bertini naslikao slike križnog puta u crkvi Male braće na indirektan način potvrđuje i činjenica da ovaj samostan čuva litografiju jedne slike ovog slikara koja predočava sv. Josipa s djetetom Isusom u naručju (dim. 59,5 x 75,5 cm). Ispod te litografije je platno, što je očito poslužilo tome da se ova slika može pričvrsti na podokvir, a zatim u okvir sa staklom. To je i znak da je ta litografija u boji[27] nekad vjerojatno imala i liturgijsku funkciju.
Gornji latinski potpis slikara mogao bi se zato prevesti na slijedeći način: Giuseppe, sin Giovannija, vitez kremonski i rimski, naslikao je u Cavtatu 1890., ili pak, Giuseppe Giovannijev, vitez kremonski i rimski, naslikao je u Cavtatu 1890., ili također, Josip Ivanov, vitez kremonski i rimski, naslikao je u Cavtatu 1890.[28] A iz životopisa pak slikara mogu se naći mnoge veze s Cremonom i s Rimom.

U niši iznad vrata na ulazu iz crkve u sakristiju mala je slika na platnu Marijina pohoda rođakinji Elizabeti. Po stilu i prikazu figura djelo je vjerojatno istog slikara.

Osma postaja Križnog puta

Vrijednost slika križnog puta

Fra Frano Jurić, koji je pisao o slikama križnog puta, ocijenio ih je „prostima i bez upadnog izražaja“[29]. On međutim spominje putopisca Modrića, koji piše o tim

[27] Takve višebojne litografije usavršavaju se tek potkraj 19. stoljeća, pa je ova mogla nastati tek nekoliko godina prije nego je Bertini radio slike križnog puta.
[28] Za različite mogućnosti prijevoda zahvaljujem dr. Ireni Bratičević.
[29] Usp. Frano Jurić, *Vođ po franjevačkom samostanu Male braće u Dubrovniku, nav. dj.* str. 46. s.

slikama.[30] Zanimljivo da Modrić, u svom putopisu, franjevačkoj crkvi u Dubrovniku posvećuje samo jednu rečenicu, i to opisujući samo njezinu vanjštinu. On ističe da u arhitektonskom smislu crkva nema posebnu vrijednost. A od unutarnje opreme crkve, u kojoj su u tom trenutku vrlo vrijedni oltari opremljeni slikama, kao i slika Bezgrešnog začeća na stropu, i deset velikih slika na zidovima crkve, spominje samo križni put koji ocjenjuje vrlo vrijednim. Piše: „Nella chiesa troveremo una Via Crucis rimarchevole"[31]. Križni put je bez sumnje vrijedan, ali u Modrićevoj tako iznimno visokoj ocjeni možda je odlučujući faktor odigrala činjenica da je on to pisao neposredno nakon što je križni put u crkvu postavljen, jer je njegova knjiga tiskana 1892. Slike su u trenutku kad ih je on vidio zasigurno blistale, za razliku od danas kad je na njima sloj prašine i čađi od dima crkvenih svijeća. A nije isključeno da je slike tako ocijenio i zato što je znao ime autora, koji je i u našim krajevima bio poznat kao ugledni stručnjak.[32]

Slike križnog puta ovdje imaju prvenstveno liturgijsku ulogu, ali su i u službi dekoracije crkve. Zbog toga likovi na njima imaju karakteristike skice, što je uostalom posebna specijalnost slikara Bertinija. U pokretima figura zapaža se međutim iznimna originalnost, što slike križnog puta drugih autora obično ne nude. Očito Bertini, koji je vrstan dekorater ali i odličan portretist, na slikama križnog puta nije imao namjeru praviti portrete, ali je originalnim pozama uspio likovima dočarati uloge važne za obavljanje pobožnosti križnog puta.

O životu i djelima Josipa Bertinija

Josip Bertini rođen je 11. prosinca 1825. u Milanu, gdje je 24. studenog 1898. i umro. Njegov otac Giovanni (Giovan) Battista (1799. - 1849.) bio je također vrlo uspješan slikar u tehnici vitraja.[33] I Josipov brat Pompeo (1828. – 1899.) bavio se istim poslom. Obitelj, „Bratstvo Bertini", tradicionalno je izrađivala vitraje, pa kad se govorilo o njihovu poslu nazivan je „školom Bertini". Nakon što je Josip svladao osnovne tehnike tog obiteljskog posla, pohađao je Umjetničku akademiju u Breri. Tu je već 1845. dobio i prvu veliku nagradu za sliku „Dante i brat Ilar". U slikanju se usavršavao u Firenzi, Rimu, Veneciji i Londonu. Okušao se u različitim umjetničkim tehnikama: vitraji, freske i ulje na platnu. Njegovi radovi više su puta nagrađivani. Naslikao je više portreta poznatih osoba.[34] Bio je suosnivač muzeja Poldi Pezzoli i njegov prvi direktor, kao i direktor pinakoteke u Breri. Imenovan je 1888. profesorom na Umjetničkoj akademiji u Breri, a dvije godine nakon toga preuzeo je i vodstvo Akademije.

Zanimljivo je da je s ocem radio i u franjevačkoj crkvi u Torinu, i da se tamošnja ikona u vitraju pripisuje upravo njemu.[35]

---

[30] Usp. isto str. 45.

[31] Usp. Modrić Josip, La Dalmazia romana,veneta, moderna (Note e ricordi di viaggio), Torino-Roma, 1892., str. 372.

[32] Čak je biskup Strossmayer koristio usluge Bertinija kod nabave nekih slika. Usp. Iva Pasini Tržec – Ljerka Dulibić, Slike starih majstora u Strossmayerovoj zbirci nabavljene posredstvom kanonika Nikole Voršaka u razdoblju od 1869. do 1880., Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 35 /2011. str. 208.

[33] Radio je na restauraciji vitraja na katedrali u Milanu, nakon toga i u bazilici sv. Franje u Asizu.

[34] Između ostalog, naslikao je portret advokata Giuseppea Calcaterra, koji je umro 1856.

[35] Usp. EUGENIO OLIVERO, La chiesa di S. Francesco d'Assisi in Torino e le sue opere d'arte, Chieri Astesano, 1935. Usp. str. 16.

Zaključak

Umjetničke slike imaju često različite sudbine. I ljudi koji ih promatraju različito ih ocjenjuju, što je ponekad slučaj i u redovima stručnih ljudi. I slike križnog puta u crkvi Male braće različito su ocjenjivane. A što se imena autora tiče, imale su zaista čudnu sudbinu. Iako je autor svoj rad tako „temeljito" potpisao nije se moglo identificirati njegovo ime. Danas, 130 godina poslije, povezujući slike uz ime Josipa Bertinija nedvojbeno će „porasti" i vrijednost ovih slika.

* **Članak je u sličnoj formi objavljen u:** Dubrovački horizonti, časopis Društva Dubrovčana i prijatelja dubrovačke starine u Zagrebu, br. 54 godina XLIV., str. 45 – 58.